

Çivi Yazılı Tabletlere Göre Antik Mezopotamya'da Gezegen-Tanrı/Tanrıça İlişkisi ve Kehanetler: İnanna/İştar Örneği*

Planet-God/Goddess Relationship and Omens in Ancient Mesopotamia According to Cuneiform Tablets: The Case of Inanna/Iştar

Harun DUMAN**

DOI: 10.58488/collan.1660053

Keywords: Goddess, Venus, Celestial Omens, Astronomy/Astrology, Heaven, Ancient Mesopotamia

Abstract: The aim of this study is to present a new method about belief in celestial bodies, which is a different aspect of ancient Mesopotamian religion, and the omens that emerged in this context. This method is to interpret the omens one by one. The goddess known as Inanna in Sumerian and Iştar in Akkadian manifested in the sky on the planet Venus. Ancient Mesopotamian people understood the movements of the planets in the sky as a message from gods and goddesses. They therefore began to make astronomical observations and celestial omens. They recorded these omens in a series of celestial observations and omens called Enũma Anu Enlil. When making prophecies, diviners used a formula such as: "If X event happens, then Y will occur." Ancient Mesopotamian diviners used omens for many purposes, including political, commercial, military and public reassurance. The probability of omens coming true is almost impossible. Therefore, its examination as a science has become a subject of debate. However, when the omens are examined, it is revealed that the main purpose is not to prophesy. In this way, when the omens are examined, we reach very valuable information about ancient Mesopotamian religious practices, astronomy, political, military and social issues.

Anahtar Kelimeler: Tanrıça, Venüs, Göksel Kehanetler, Astronomi/Astroloji, Gökyüzü, Antik Mezopotamya.

Özet: Bu çalışmanın amacı antik Mezopotamya dininin farklı bir yönü olan göksel cisimlere inanç ve bu bağlamda ortaya çıkan göksel kehanetler hakkında yeni bir yöntem sunmaktır. Bu yöntem kehanetleri tek tek yorumlamaktır. Sümerce İnanna, Akadça İştar adıyla bilinen tanrıça, gökyüzünde Venüs gezegeninde tezahür etmiştir. Antik Mezopotamya insanı, gökyüzündeki gezegenlerin hareketlerini tanrı ve tanrıçaların kendilerine bir mesaj olarak anlamışlardır. Bundan dolayı astronomik gözlemler ve göksel kehanette bulunmaya başlamışlardır. Bu kehanetleri de Enũma Anu Enlil adlı göksel gözlem ve kehanet serisine kaydetmişlerdir. Kâhinler, kehanette bulunurken: "Eğer X olayı olursa, o zaman Y olayı meydana gelir" gibi bir formül kullanmışlardır. Antik Mezopotamya kâhinleri kehanetleri; siyasi, ticari, askeri ve halkı teskin etme gibi birçok amaç için kullanmışlardır. Kehanetlerin gerçekleşme ihtimali neredeyse imkânsızdır. Bundan dolayı bir bilim olarak incelenmesi tartışma konusu olmuştur. Fakat kehanetler incelendiğinde asıl amacın kehanette bulunmak olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bu suretle kehanetler incelendiğinde, antik Mezopotamya dini uygulamaları, göksel bilimi, siyasi, askeri ve toplumsal konular ile ilgili çok değerli bilgilere ulaşılmaktadır.

* Hakeme Gönderilme Tarihi: 03.05.2025 Kabul Tarihi: 08.09.2025

** Harun Duman, Yenidoğan Mahallesi, şafak Sokak, Beyzade Apt 2/3 Talas/Kayseri, Türkiye
dumanharun63@gmail.com ORCID: 0000-0002-9477-8248

Giriş

Bu makalede Türkiye’de neredeyse hiç çalışılmamış olan antik Mezopotamya göksel bilimi, göksel kehanetleri, İnanna/İstar ve ilişkili olduğu Venüs gezegeni ile ilgili göksel kehanetler üzerinde durulmuştur. Türkiye dışında diğer akademisyenlerin yaptığı çalışmalar çok fazladır. Fakat geneline bakıldığında çivi yazılı tabletlerde bulunan kehanetlerin sadece göksel bilim açısından incelendiği ve iş kehanetleri yorumlamaya gelindiğinde bir eksiklik olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmalara bakıldığında kehanetler hakkında genel yorumlamaların yapıldığı ve genelden özele gidildiği görülmüştür. Bu çalışmada hem genel yorumlara bakılacak olup hem de özele inilerek kehanetlerde aslında ne demek istendiği ve asıl amacın kehanet olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böyle bir çalışma ile antik Mezopotamya insanının dini, siyasi, kültürel, ticari ve sosyal bakış açısının kehanetler ile nasıl şekillendiği daha net şekilde görülecektir. Burada önümüze çıkan ana zorluklardan bir tanesi, belki de Türkiye’de bu alanda çalışılmamasının ana sebebidir, göksel kehanetlerin karmaşık yapısıdır. Çivi yazılı tabletlerin kırık bölümleri de bu karmaşıklığı artırmaktadır. Fakat antik Mezopotamya dini inanışına, siyasi ve kültürel yapısına hakim olan birisi bunu antik Mezopotamya göksel bilimi ile birleştirdiğinde işte o zaman kehanetleri yorumlamak ve aslında ne demek istendiğini anlamak daha kolay hale gelecektir.

Makale, nitel araştırma yöntemi ile yazılmıştır. Bu bağlamda ele alınan kaynaklar çivi yazılı tabletler olmuştur. Günümüze kadar sağlam şekilde gelen çivi yazılı tabletler incelenerek konu hakkında bilgi toplanmıştır. Konu hakkında yararlanılan ana eserler şu şekildedir; Erica Reiner ve David Pingree “*Babylonian Planeetary Omen 2*” ve Erica Reiner ve David Pingree “*Babylonian Planetary Omens 3*”. Bu Eserler Enûma Anu Enlil adlı göksel kehanet serisinin bazı bölümlerini içermektedir. Eserler konuya dini ve yorumsal bakımdan yaklaşımdan ziyade çeviri ve ana metin sunumu şeklinde yayınlanmıştır. Bu makalede de bu sorun dile getirilerek literatüre katkı yapılmıştır. Araştırma yapılırken karşılaşılan ana zorluklardan bir tanesi çivi yazılı tabletlerin aşınmış bölümleridir. Aşınmış bölümler [...] şeklinde verilmiş ve hem yukarıda adı zikredilen yazarlar hem de ben, bu bölümleri tahmini olarak doldurmaya çalıştık. Bu yapılırken antik Mezopotamya dini, sosyal ve kültürel uygulamaları göz önüne alınmıştır. Kehanetlerin yorumlama bölümünde ise yine söz konusu dönemin dini, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel uygulamaları göz önüne alınarak yorum yapılmıştır. Bu suretle söz konusu dönem hakkındaki kaynak sorunu göz önüne alındığında yeni bir bilgiye ulaşma yolu da sunulmuştur.

Türkçede kehanet veya fal sözcükleri, gelecekte olacak olayları bir ritüel eşliğinde önceden tahmin etmeye çalışmak anlamına gelmektedir (Dilek 2019: 137). Geçmişten günümüze kadar neredeyse her toplum kehanet olgusu ile ilgilenmiştir. Antik Yunanlıların kehanet tanrısı Apollon ve Delphi kehanet merkezleri vardı. Romalılarda Apollo olarak geçen bu tanrı, toplumun her kesiminde saygı görmüştür. İslamiyet öncesi Türklerde ise hem “kam” denilen kişiler hem de “mantika” yani kâhinlik anlamına gelen bir kelime kullanılmıştır (Çakmak, Yıldırım 2021). Günümüz toplumunda ise kehanet olgusu bilimsel

bağlamda rağbet görmese de çoğu popüler kültür ögesinde kendisine yer bulmuş ve insanların ilgi odağı haline gelmiştir.

Babilli bir kâhinin el kitabında “*gökteki hareketler tıpkı yerdeki gibi bize sinyaller veriyor*” (Oppenheim 1974: 203) der. Bu sözden de anlaşılacağı üzere antik Mezopotamya kâhinleri, göğü ve yeri kozmosun bir parçası olarak bir görmüşler ve birbiriyle ilişkili olduklarına inanmışlardır. Bu bağlamda gökte de yer de de olan bir işaret onlar için önemli olmuştur. Bu ifade, kâhinin evrene bakışıyla ilgili temel bir önermeyi, yani tüm dünya düzeninin işaretlerle kaplı olduğunun düşünüldüğünü ve bu işaretlerin sadece yukarıda değil, aşağıda da dünyada meydana gelen algılanabilir ve hayal edilebilir her olgudan oluştuğunu ifade ediyor gibi görünmektedir (Rochberg 2004: 166).

Antik Mezopotamya'da göksel kehanet tarihine baktığımızda Eski Babil Krallığı Dönemi öncesinde hiçbir kayıt bulamıyoruz. Fakat Lagaş kralı Gudea'nın¹ silindirinde anlatılan efsane de gökten haber alma veya göksel kehanet şeklinde yorumlanabilir. Bu tür efsaneler antik Mezopotamya insanının gökyüzünü incelemesine olan merakı arttırmış olabilir (Rochberg 2006: 346). Eski Babil Dönemi'nden başlayan kehanette bulunma veya gök cisimlerini inceleme periyodu, Kaldeliler Dönemi'ne kadar uzatılabilen uzun bir dönem kapsar. Bu bağlamda antik Mezopotamya göksel incelemeler ve kehanet tarihi kronolojisi şu şekilde özetlenebilir: Sümerler döneminden nispeten de olsa bazı dini yazılar ve Gudea'nın rüyası, Eski Babil dönemi (MÖ 2000-1600), Orta Babil ve Asur dönemi (MÖ 1600-1000), Yeni Babil Dönemi ve Yeni Asur Dönemi (MÖ 1000-600) ve MÖ 0'a kadar tarihlenebilen ve Kaldeliler Dönemi (Hunger, Pingree 1999: 7).

Göksel kehanetlerin gelişmesi Mezopotamya kehanet bilimleri içinde nispeten geç bir gelişmeydi. Normalde tanrılar, kralla extispiz (kurban edilen hayvanın iç organları aracılığıyla kehanette bulunma) aracılığıyla iletişim kurarlardı; bu iletişimde Güneş Tanrısı Şamaş bir soruya yanıt olarak bir koyunun karaciğerini ve diğer iç organlarını bükerek tanrıların yanıtını iletirdi. Göksel kehanetlerle tanrılar, herhangi bir soru sorulmaksızın, ilahi güçlerin insanlar dünyasındaki fiziksel tezahürleri² olarak hizmet eden yıldızların ve gezegenlerin³ normal görünümelerini ve davranışlarını değiştirerek krala niyetlerini gönüllü olarak iletirlerdi (Pingree 1997: 11). Belki de bu soru sorma meselesinin ortadan kalkması da göksel kehanet geleneğine önem kazandırmıştır.

¹ Lagaş Kralı Gudea ve Rüyası. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: (Suter 2000).

² Babil Yaratılış Destanı Enüma Eliş'te tanrı Marduk, Tiamat'ı yendikten sonra göğü ve yıldızları tanrılar arasında taksim eder: “O, büyük tanrılar için istasyonlar/gezegenler yarattı. Onların benzerlerini (gök cisimleri) ve burçların işaretlerini kurdu.” Ayrıntılı bilgi için bkz: (Heidel 1951).

³ Rochberg'e göre antik Mezopotamyalılar, gök cisimlerini tanrıların bir tezahürü olarak görmüşlerdir. Fakat buradaki şunu fark etmek gerek: gök cisimlerini tanrı olarak değil de onların bir benzeri gibi düşünmek daha sağlıklı olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Rochberg 2009).

Kâhinlerin Göksel Kehanette Bulunma Mantığı ve Göksel Kehanetlerin Kullanım Alanları

Antik Mezopotamya'da kehanet olgusu, özellikle göksel kehanetler önemli bir konuma sahip olmuştur. Bunu anlatmak için kâhinlerin göksel olaylara şitir şamê (göksel-semavi yazı) demelerini nakletmemiz yeterli olur (Leisten 2014: 39). Birçok Yeni Asur kralı sarayında göğü inceleyen ve bu suretle kehanette bulunan kâhin bulundurmıştır. Kralların bunu yapmasındaki amaç belki de kendilerinden önceki kralların kehanetlere uymaması ve bu yüzden başlarına kötü şeylerin gelmiş olması inancı olabilir. Örneğin eski Akad Kralı Naramsin, kehanetlerdeki tavsiyelere uymayarak kötü bir son ile karşılaşmıştır (Brown 2006: 114). Benzer bir başka örnek, Anšan'a (Elam) sefer düzenleyen III. Ur hanedanı krallarından İbbi-Sin'dir. MUL.APİN'de yer alan bir kehanete göre İbbi-Sin, Anšan seferinin ardından son derece kötü bir duruma düşmüştür (Duman 2024: 58).

Antik Mezopotamya kâhinleri, *Tupşarru* (katip/yazıcı), *Barû* (kehanette bulunan kişi), *Aşipu* (kötü ruhları kovan kişi), *Asû* (hekim), *Kalû* (ağıtçı) şeklindedir (Cooley 2013: 86). Özellikle önemli kişilere- örneğin krala- olumsuz bir kehanette bulduklarında kralın yapması gereken bir ritüel vardır. Bu ritüelin adı *Nam-bûr-bi* ritüelidir. Buna göre kral birkaç gün öncesinden hazırlanmalı, tanrıların önünde ağzının kokmaması için soğan veya pırasa benzeri şeyler yememelidir. Bununla birlikte ritüel sırasında arındırıcı su kullanır ve suyun gücünü artırmak için bu uygulamayı geceleyin yıldızların altında gerçekleştirir. Ardından tanrılara hurma, su veya çeşitli tütsüler sunarak tanrıların gelmesini sağlar. Daha sonra ritüel esnasında tanrılara -özellikle Güneş Tanrısı Şamaşa yalvararak kendisi hakkında verdikleri kararı yeniden değerlendirmelerini ister (Maul 1999: 124-125).

Yine kral için kötü bir işaret olarak görülen ay veya güneş tutulmaları sırasında kâhinler derhal devreye girerek krala çeşitli tavsiyelerde bulunurlardı. Bu uygulamaya göre, "yedek kral" olarak adlandırılabilir bir kişi geçici olarak tahtın yerine geçirilirdi. Ardından kâhin, belirli ritüeller ve okumalardan sonra yeni kehanetlerde bulunarak söz konusu tutulmanın Asur kralı için değil, başka krallar için geçerli olduğunu ifade ederdi (Brown 2006: 108). Bu durum, göksel kehanet serilerinde yer alan tutulmanın şu veya bu devlet için olduğu yönündeki çıkarımların arka planını açıklar.

Yukarıdaki örneklerden kâhinin, kehanet yoluyla bir adalet dağıtmaya çalıştığı anlaşılabilir. Daha somut bir benzetmeyle ifade etmek gerekirse: Bir yargıç, hakkında hüküm vereceği kişinin eylemlerine ilişkin somut ayrıntıları yazılı ya da yazılı olmayan yasaların normatif içeriğiyle karşılaştırarak o kişinin gelecekteki kaderine karar veriyorsa, kâhin de benzer bir işlev üstlenirdi. Kâhin, kehanetleri birer dava belgesi gibi değerlendirir; bunları mevcut yazılı veya yazılı olmayan yasalarla karşılaştırarak kehanette adı geçen kişinin kaderine ilişkin bir hükme varırdı (Bottéro 1974: 141).

Kehanetler bölümünde de inceleyeceğimiz üzere, bir gezegenin sağ veya sol tarafı işaret edilerek, gezegen üzerindeki veya etrafındaki değişiklikler vurgulanmış ve bu değişikliklerden sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Genel itibarıyla bakıldığında kâhinler, kehanette

bulunurken sağ tarafı olumlu olarak, sol tarafı ise olumsuzla işaret olarak yorumlamışlardır. İnsanın fiziksel yapısına bakıldığında sağ el nispeten daha güçlü ve sol ele göre daha olumlu çağrışımlar yapar. Doğruluk, saflık ve adalet gibi kavramlar ve çeşitli dini değerleri temsil eder durumdadır. Sol el ise karşıt değerler, uğursuzluk ve saf olmayanın simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Guinan 1996: 5-7). Daha da kavramsallaştıracak olursak, bunu bize en iyi ikili karřıtlık⁴ terimi açıklar. Kehanetlerdeki neredeyse tüm protazlar; saray kapısının eşiği ile ortası, sağ ve sol, yukarı aşağı arasındaki ikili karşıtlığın yapısal ilkesine göre inşa edilmiştir. Geçmişte gözlemlenen vakalar artık sadece kaydedilenler değildir, bunun yerine tüm olası, akla gelebilecek vakalar, zıtlıklar ve soyut kurallara dayalı bir sisteme göre düzenlenir (Manetti 1993: 11).

Göksel kehanetlerin propaganda aracı olarak kullanıldığını da görüyoruz. Örneğin: Eğer Venüs(^{mul}*dil-bat*) Ea yolunda⁵ görünürse, Amurru'nun kralının rakibi olmayacak; Eğer Venüs(^{mul}*dil-bat*) Anu yolunda görünürse Elam kralının rakibi olmayacak; Eğer Venüs(^{mul}*dil-bat*) Enlil yolunda görünürse Akad'ın kralının rakibi olmayacak. Bu örneklerde iyi ülkeler ile olumlu gezegenler, kötü veya düşman ülkeler ile de olumsuz gezegenler ilişkilendirilmiştir. Tabii eğer kehanet politik olarak işe yaramıyorsa, kahin, kehanet koleksiyonlarındaki söz oyunlarına ve birden çok anlamı olan işaretlere başvuruyor, kendine veya krala fayda sağlayacak bir kehanet üretebiliyordu (Cooley 2014: 20-21). İnanna/İştar'ın savaşçı yönü ele alınarak yapılan kehanetlerde, kâhinler savaş ve barış kararları veya halkın savaşa ikna edilmesi konusunda etkili olabiliyordu. Örneğin, Akad kralı için yapılan kehanetlerde, Venüs'ün yani İnanna/İştar'ın kralın yanında olacağı ve tanrıçanın gücü sayesinde zafer kazanılacağı mesajı veriliyordu. Öte yandan, Elam örneğinde görüldüğü gibi, tanrıçanın düşman ülkenin yanında olması durumunda bir sefere çıkmak akıllıca görülmemekteydi.

Bir başka propaganda örneği, Yeni Asur Kralı Esarhaddon⁶ döneminde yazılan kehanetlerle ilgilidir. Esarhaddon başa geldiğinde Venüs ile ilgili kehanette bulunan kâhinler, tarım, cinsellik ve doğurganlığın çok olacağına odaklanmış durumdalar. Muhtemelen tanrıçanın doğurganlık ve bereket özelliklerine odaklanan kâhinler, yeni kralın tanrıça ile uzlaştığı ve hükümdarlığının iyi geçeceğine dair tanrısal bir zemin hazırlar gibi görmektedirler (Cooley 2014: 21). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Antik Mezopotamya yöneticileri Kehanetleri kendi ideolojik temsilleri için bir düşünce sistemi olarak benimsemişlerdir (Leisten 2014: 38).

Antik Mezopotamya'da kehanetin hemen hemen her tür ihtiyaca ve her birey ya da gruba hizmet ettiğini görüyoruz. Tüccarların ve çiftçilerin, kralların ve halkın gündelik

⁴ İkili karşıtlık terimi için bkz. (Iskakkbekovna, Rezhepovich 2023)

⁵ Antik Mezopotamya kâhinleri göğü üç kısma taksim etmişlerdi. Buna göre Kuzey Kutup Dönencesi Tanrı Enlil'e, Yengeç Dönencesi Tanrı Anu'ya ve Oğlak Dönencesi ise tanrı Ea'ya aitti. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Hunger, Pingree 1989)

⁶ Asur kralı Sanherib'in oğlu. Hükümdarlığı MÖ 681-669 yılları arasında olmuştur bkz: (Budge 1880).

kararları ve endişeleriyle ilgili bilgiler sağlayacak kehanet biçimleri vardır. Antik Mezopotamya kâhinleri, kehaneti bir otokontrol olarak da kullanmışlardır. Örneğin sel, salgın, deprem gibi felaketlerde veya ekonomik buhran dönemlerinde halkı yatıştırmak için kâhinler devreye girmiştir. Buradan yola çıkarak kehanetlerin kaygıyı azaltmak için bir araç olduğu sonucuna ulaşılabilir. Öte yandan kahinler, kaygıyı artırmak için de kehanette bulunmuşlardır. Örneğin, krala karşı itaatsizlik veya taşkınlık durumlarında kâhinler bu eylemlerin kötü sonuçları olabileceğine dair kehanette bulunmuşlardır (Koch 2011: 450).

Yine yukarıda söylenenlere ek olarak kehanet; bir yolculuk için doğru zamanı belirlemek, talip olan kişinin gerçekten evlenme potansiyeline sahip olup olmadığına karar vermek, rahimdeki bebeğin cinsiyetini öğrenmek veya hastalık ya da talihsizliğin nedenlerini teşhis etmek gibi yaşamda önemli olan pek çok konuyu ele almıştır. Devletin başı olan kral için kehanet, karar vermede önemli bir unsur olarak hizmet etmiştir. Stratejisini veya atamaları onaylamasına yardımcı olmuş ve krallığını, tebaasını veya kendisini tehdit eden felaketler konusunda onu uyarmıştır (Koch 2011: 451).

Kehanet serileri incelendiğinde ekonomi ile ilgili kehanetlerin mevcut olduğunu görürüz. Bir ürünün fiyatının belli koşullara bağlı olarak yükseleceğini veya düşeceğini belirten çok fazla kehanet vardır. Bu durum, Antik Mezopotamya kâhinlerinin piyasa oranlarının astronomik olaylarla ilişkili olduğunu varsaydıklarını göstermektedir (Ossendrijver 2019: 61). Bu tür kehanetlere belki de fiyatlar üzerinde bir manipülasyon olarak bakılabilir.⁷ Bunun yanında meteorolojik hava tahminleri ile ilgili kehanetler de bulunmaktadır. Elbette ki Mezopotamyalı kâhinler, hava tahmini için meteorolojik tahminler yapmadılar. Genel olarak böyle kehanetler yapmalarının sebebi insan ruhundaki gelecek muhtemel değişiklikleri tahmin etmektir. Yani bir değişiklik olacak ise bu benim için neyi ifade ediyor, benim için ne anlama geliyor kaygısı içindeydiler (Guinan 1990: 11).

Belirli bir göksel cismin bir diğerine yaklaşması ile ilgili de birçok kehanet mevcuttur. Kâhinler, bir gezegenin diğerine yaklaşması veya uzaklaşması durumunda kehanette bulunmuşlardır. Bu tür kehanetler, *TE* logogramı veya *tehu* (yaklaşmak) fiili ile açıklanır. Bu bağlamda yapılan kehanetler, aynı zamanda kehanetin gerçekleştirildiği yerin coğrafi konumuna dair ipuçları da verebilir (Reiner 2006: 314). Bir gezegenin başka bir gezegene yaklaşması imkânsızdır ve elbette antik Mezopotamya kâhinleri bunu biliyorlardı. Bu tür kehanetlerin, kanonik kehanet incelemeleri neticesinde bir gelenek olarak yapıldığı varsayımı ortaya atılabilir.

Belirli bir kehanet sisteminde kullanılan anlamsal kodun çözülmesi; bu sistemin kaynaklandığı kültürün sosyal, etik ve diğer normatif önyargıları hakkında fikir verebilir. Her tür olgu, bütün kehanetlere nüfuz eden bu sınıflandırmaların karmaşık ağının bir parçasını oluşturur. Olguların değişimleri ya da görünümleri olumlu veya olumsuz işaretler olarak sınıflandırılmıştır. Fakat bu kural genel olarak kehanetlere bakıldığında tam sonuç

⁷ Kehanet serilerindeki ekonomik tahminlere dayalı kehanetler için bkz: (Slotsky 1997).

vermez, çünkü kehanetlerin yapısı çok karmaşık ve farklı bakış açısı gerektirir. Karmaşıklığı daha da artıran, pozitif ve negatif işaretlerin sınıflandırılmasının yalnızca ikili bir modeli takip etmekle kalmayıp aynı zamanda diğer şemalara da bağlı olmasıdır. Buna ek olarak, kırmızı, yeşil, beyaz, sarı gibi renkler; ayın günleri; mekânsal alt bölümler olan üst, orta, alt; yönelimi belirten sağ, sol veya kuzey, güney, doğu, batı gibi öğeler de yer almakta ve bu durum yorumsal karmaşıklığı önemli ölçüde artırmaktadır (Koch 2011: 452-453).

Kapsamlılığı mümkün olduğunca artırmak amacıyla, kehanet derleyicileri kimi zaman şemaları aşırı uçlara kadar doldurmuşlardır. Bu durum, en eski dönemlerden itibaren kehanetlerin doğada gerçekte hiç gerçekleşmeyecek olguları da içermesi sonucunu doğurmuştur. Örneğin Ayın 20'si, 21'i ve hatta 30'u civarında tutulma olursa şöyle bir şey olacak gibi. Tanım gereği yeni ayın 1. gününde görüldüğü ay döngüsünü temel alan bir takvimde tutulma gerçekleşmesi imkânsızdır. Çünkü Ay, dünya etrafındaki yolculuğunu 30 günden biraz daha kısa bir sürede (sinodik ay⁸) tamamlar. Normalde bir Babil kameri ayı, astrologların tozlu ufukta batan güneşin ışınları arasında hilali ilk kez ne zaman fark ettiklerine bağlı olarak ya 29 ya da 30 gün uzunluğunda olurdu. Dolunay ve tutulmalar; Güneş ile kavuşumda ortalama 14,7 gün içinde meydana gelir, dolayısıyla ay tutulmaları ancak ayın ortasında mümkün olur (Koch 2011: 453).

Antik Mezopotamya kâhinleri kehanette bulunurken geçmiş kehanetleri referans almışlardır. Buna bir örnek olarak; geçmiş zamanda bir kâhin, Jüpiter gezegeni ile ilgili bir kehanette bulunmuşsa, yeni bir kehanette bulunacak olan kâhin de o kehaneti referans alabilir. Çünkü böyle bir kehanet varsayımı ondan önceki otoriteler tarafından uygulanmış ve kabul edilmiştir. Genel olarak bakıldığında Astrolojik metinlerin böyle kanonik bir bütün oluşturduğunu görürüz (Westenholz 1999: 149). Bu durum, Cicero'nun "*Hiçbir şey sebepsiz gerçekleşmez veya hiçbir hareket sebepsiz değildir*" sözünün ima ettiği anlayışla da ilişkilendirilebilir. Bu önermeden hareketle, kehanetlerin geçmişte nasıl kullanıldıysa benzer biçimde kullanılmaya devam eden bir gelenek olduğu; kâhinlerin de geçmişte gerçekleşmiş olayları kehanet serilerine dâhil ederek bunların yeniden gerçekleşme ihtimallerini hesaba kattıkları söylenebilir (Schumann 2021: 727).

Bilindiği üzere antik Mezopotamya uygarlıkları çivi yazısı kullanmışlardır. Bu piktografik yazı, nesnelere arasında ince, karmaşık bir ilişkiler ağı örme gibi temel bir özelliğe sahiptir. Zihni, nesnelere gizli ilişkileri ve beklenmedik bağlantıları görmesi için eğitir. Gerçek dünyanın nesnelere benzer bir semiyotik sürecin tetikleyicileri olarak gören bir zihinsel tutumu teşvik eder. Mezopotamya topraklarının kuzey ve doğu sınırlarını dağlar oluşturduğu için, dağların ötesinden bölgeye getirilen bir kadının genellikle köle statüsünde bir yabancı olarak görülmesi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, dağ ve kadın piktogramlarının birbirine bağlanması sadece köle kıza işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda gerçek hayatta ya da bir rüyada aynı bağlantı benzer bir çıkarıma da yol açacaktır. Kehanetin

⁸ Sinodik ay döngüleri için bkz: (Moesgaard 1985).

temelinde tam da bu tür bir çıkarım mekanizması yatmaktadır (Manetti 1993: 5).

Kâhinler bir kehanetin yetersiz ve tutarsız olduğunu fark ettiğinde kehanetin içeriğine hemerolojik tablo yani uğurlu veya uğursuz günler tablosu koyarak anlamlandırmaya çalışırdı. Genel olarak kâhinler göksel incelemeler yapıp kehanette bulduklarında zaten ne diyecekleri belliydi bu bağlamda ellerinde önceden belirlenmiş ve yazılmış kanonik kehanetlere bakarak benzer varsayımlar yaparlardı. Daha önce tecrübe etmedikleri göksel bir olaya rast geldiklerinde ise çaresiz kalırlar ve yeni bir yöntem bulmaya çalışırlardı (Oppenheim 1974: 207–210). Bu şöyle anlaşılabilir: Kahin; bir felaket, bir savaş veya daha başka kötü bir duruma işaret eden bir göksel kehanet fark ettiğinde buna hemerolojik tablo ekleyebilir, veya uğursuz kehanetin işaret ettiği kişiden bir ritüel gerçekleştirmesini isteyebilirdi.

Antik Mezopotamya kehanetlerini daha iyi anlamak için dönemin kâhinlerinin düşünme şekillerine ve olayları anlama şekillerine de bakmakta fayda var. Mezopotamya kehanet mantığında, bir olayın fiziksel olarak doğada gerçekleşip gerçekleşmediğine değil, mantıksal olarak gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine odaklanmak gerekebilir. Bu da Rus matematikçi Andrey Kolmogorov'un⁹ olasılık teorisi ile açıklanabilir. Örneğin dönemin mantığına göre düşündüğümüzde uçan bir timsah veya buna benzer bir şeyin kehanetlerde yer alması yüzde yüz gerçekleşmeyecek diye bakılmazdı. Bu bağlamda kâhinler, kendilerince tutarlı olurlardı (Schumann 2021: 725).

Antik Mezopotamyalı kâhinlerin kehanette bulunurken olası çıkarımlarda bulunması *modus ponens*¹⁰ ile de açıklanabilir. Felsefi bir mantıksal çıkarım olan bu terime göre elimizdeki doğru bilgilerden yeni bilgiler elde edebiliriz. Buna göre eğer P protazı doğru ise o zaman Q apodozu da doğru olmalıdır. Örneğin Mars gezegeninin kendi yörüngesinden çıkarak Venüs gezegeninin önüne geçmesi durumunda kral ölecek veya isyan çıkacak gibi gözlemlenemez bir göksel olayı ele alalım. Eğer böyle bir şey olursa, ki imkansızdır, yapılacaklar bellidir. O zaman yukarıdaki önermemiz gerçekleşmediği takdirde onu dönemin mantığına göre hiçbir şey çürütemez. Dolayısıyla “Eğer P olursa, o zaman Q da olur”¹¹ önermesi bağlamında kehanette bulunma yaygındı (Schumann 2021: 730).

Antik Mezopotamya kehanetlerini incelemenin ampirik bir bilim olduğu yukarıdaki açıklamalardan sonra daha kolay kabul edebiliriz. Çünkü göksel kehanetler elde etmek amacıyla yapılan göksel incelemeler neticesinde astronomi muazzam bir ivme kazanmıştır. Öte yandan extispiz yoluyla yapılan kehanetler neticesinde de bir hayvanın iç anatomisi

⁹ Kolmogorov'un olasılık teorisine göre bir sürecin, antik Mezopotamya kâhinlerinin düşünme mantığına göre hareket ederse, olası sonuçlarından en az birinin gerçekleşme olasılığı 1'dir. Eğer X ve Y olayları birbirini dışlıyorsa, X veya Y'nin olma olasılığı, X'in olma olasılığı ile Y'nin olma olasılığının toplamına eşittir bkz: (Kolmogorov 1956).

¹⁰ Bu mantıksal çıkarıma göre; eğer yağmur yağdıysa, yer ıslaktır. Buna göre öncülün doğru olduğunu varsayarsak sonucu da doğru olmalıdır bkz: (Ri 2017).

¹¹ Bu çıkarım ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: (Rochberg 2010a).

daha kolay bilinir hale gelmiştir. Elbette ki kehanetlerde geçen ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi durumlar da göz önüne alındığında, söz konusu dönem hakkında birçok bilgiye ulaşmak da mümkündür (Veldhuis 1999: 163-164).

İnanna/İştar ve Venüs Gezegeni

Sümerce İNANNA (Cennetin Hanımı), Akadça İştar, antik Mezopotamya inançları arasında en popüler tanrıçalardan biridir. Bu tanrıçanın genel tapınma yeri Uruk şehridir. Uruktaki tapınağının adı E-AN.NA (Gökyüzü Evi)'dir. Bazı kaynaklarda Ay Tanrısı Nanna/Suen'in kızı olarak geçerken (Dilek 2019, 48), bazı kaynaklardada Tanrı An/Anu'nun kızıdır. Fakat çoğunlukla An/Anu'nun kızı olarak zikredilir. Doğurganlık, bereket ve savaş tanrıçası sayılır. Bu yüzden İnanna/İştar, dönemin insanları tarafından çok önemsenmiştir. Silindir mühürlerde aslan ile resmedilir. Yazılı kaynaklardan önce de var olma ihtimali olan İnanna/İştar ve kültü, birçok çevre memleketleri de etkileyerek farklı isimler ile tapınılmaya devam etmiştir (Black, Green 2003: 112; Jacobsen 2017: 55-56; Watanabe 2002: 103; Westenholz 2007: 332; Yıldırım 2019: 195).

İnanna/İştar ile ilgili birçok mit vardır. Bunlardan bir tanesi "*İnanna ve Yeraltı Dünyasına İnişi*" mitidir. Bu mit, genel olarak Venüs gezegeninin gökyüzünde görüldükten sonra genel yörüngesini takip ederek gözden kaybolması veya batmasından dolayı antik Mezopotamya insanı tarafından yazılmış olabilir (Ragavan 2013: 202). Venüs gezegeni, antik Mezopotamya insanının göksel gözlemleri sonucunda Tanrıça İnanna/İştar-Venüs ile özdeşleşmiştir. Bunun ana sebebi Venüs gezegeninin çıplak gözle güzel görünmesi ve parlaklığı olabilir. Çünkü antik Mezopotamya'da gök cisimlerine isim verilirken veya tanrı-tanrıçalar ile özdeş hale getirilirken gezegenlerin özellikleri ve tanrı-tanrıçaların özelliklerini göz önüne almışlardır (Hunger 2004: 29).

İnanna/İştar ile ilgili önemli bir tören olan "Kutsal Evlilik" töreninde İnanna/İştar ve eşi Dumuzi/Tammuz'un¹² evlenmesi kutlanır, bu törenin bolluk ve bereket getireceğine inanılırdı. Yine Akitu yani yeni yıl bayramında tanrıçanın bereket ve bolluğu garantilemesi için başrahibe ve kral arasında sembolik bir birleşme töreni yapılırdı. Bundan başka tanrıça, çevre memleketlere de etki ederek farklı isimler altında tapınılmaya devam etmiştir. Örneğin Hurriler'de Şauşga, Mısır, Suriye ve Fenikelilerde Astartehr, İsrail ve Kıbrıs kayıtlarında Astarte, Yunanlılarda Afrodit ve Romalılarda Venüs olarak adlandırılmıştır (Gül, Korkmaz 2024: 224-25-26-27-28-29).

Dönemin insanlarına göre tanrılar veya tanrıçalar, gökyüzündeki cisimlerde tezahür etmişlerdir. Bunun şu sebepten kaynaklandığını düşünmekteyiz: Babil Yaratılış Destanı *Enūma Eliş*'te Marduk, kozmik varlık Tiamat'ı yendikten sonra tanrılara ikametgahlarını

¹² Antik Mezopotamya dini inanışlarında Çoban Tanrı olarak geçer. Hurma ağacının meyve üretmesi ile de ilişkilidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (Dilek 2019: 178).

veya gezegenler vermiştir. Bundan dolayı da gezegenlerin her hareketini, dönemin insanların tanrıların bir mesajı olarak algılanmıştır. Bu yüzden kâhinler, göksel kehanette bulunmaya başlamış ve geleceği tahmin etmeye çalışmışlardır. Bunu yaparken de “*eğer x olursa, y meydana gelir*” gibi bir formül kullanmışlardır (Baigent 2015: 82; Rochberg 2011: 118).

Yukarıda söylenenlere ek olarak, Venüs’ün, örneğin aşk ve savaş tanrıçası İnanna/İstar ile ilişkilendirilen olumlu niteliklerle kodlanması, antik Mezopotamya göksel kehanetleri için temel teşkil ediyordu. Burada Venüs gezegeninde İnanna/İstar’ın tezahür ettiğini ve özelliklerini aldığını, dolayısıyla Venüs ile ilgili kehanetlerin genelde iyi olması gerektiği kâhinler için bir kural teşkil ediyordu. Bunun aynı göksel cisimler için belirledikleri ortaya çıkma kaybolma gibi zamanlar için de geçerliydi. Eğer göksel bir olay, onun davranışını modelleyen ideal dönemin öngördüğüne göre gerçekleşirse, bu iyiye işaret, değilse kötüye işaret olurdu (Brown 2006: 89). Venüs gezegeni gözlemlendiğinde diğer gezegenlere göre nispeten daha güzel görünür. Bundan dolayı olsa gerek antik Mezopotamya insanı, Venüs’ü güzelliği ile ön plana çıkan İnanna/İstar-Venüs ile özdeşleştirmiştir. Göksel kehanet ve gökyüzü gözlemlerinde Venüs gezegeninin ismi; *Eş.dar*, *Dilbat-Dele-bat*, veya *Ninsian-na* olarak geçer. Onun ilahi sayısı ise 15 veya 15 *Mul.Meş*’tir (Brown 2000: 55; Rochberg 2011: 127).

Astronomik gözlemler sonucunda ortaya çıkan verilere göre; Venüs gezegeni, güneş sistemindeki iki iç gezegenden bir tanesidir. Diğeri de Dünya gezegenidir. Venüs’ün güneşten uzaklaşması 47 dereceyi aşmaz ve böylelikle güneşin etrafında hem akşam hem de sabah görünür (Jong, Foertmeyer 2010: 143). Bu bilgiler göz önüne alındığında göksel kehanetler ve astronomik gözlemler sonucunda İnanna/İstar-Venüs, gün batarken Akşam Yıldızı olarak görülür ve dişil kabul edilir. Ayrıca Uruk şehrinin yıldızı sayılır. Gün doğarken ise eril bir cinsiyet alan İnanna/İstar-Venüs, Agade şehrinin yıldızı kabul edilir. Bununla İnanna/İstar-Venüs, göksel yönü yine ağır basmış olacak ki yukarıdaki söylenenlere paralel olarak gün doğumunda yıldızların hanımı ve gün batımında tanrıların hanımı olarak kabul edilmiştir. Antik Mezopotamya insanının gökyüzünü incelerken yapmış oldukları takvimlere İnanna/İstar-Venüs’e özel ay koymamaları beklenemez. Bundan dolayı Nisan/Nisannu ayı ona ithaf edilmiştir. Bundan başka Abu/Ağustos ayında yay takımıydızı ile anılmıştır (Pinches 1906: 100).

İnanna/İstar-Venüs’ün göksel yönünü ve göksel kehanetler ile ilgili tarafını en iyi aktaran ve alanında ilk örneklerden olan en önemli kaynaklardan bir tanesi Eski Babil birinci hanedanlık kralı Ammisaduqa’nın yazdırmış olduğu Venüs tabletidir. Söz konusu tablet, *Enūma Anu Enlil*¹³ (Bir Zamanlar Anu-Enlil) adlı göksel kehanet serisinin 63. tabletidir.

¹³ EAE, antik Mezopotamya insanının göksel gözlemleri sonucunda oluşan göksel kehanet serisidir. Yaklaşık 70 tablettten oluşan bu seri, içeriğinde gökyüzü ile ilgili yaklaşık 7000 tane kehanet barındırır. Gözle görülebilen yedi büyük gezegen (Jüpiter, Venüs, Mars, Güneş, Ay, Satürn ve Neptün) ile ilgili astronomik ve astrolojik gözlemler yapılmış ve ayrıca takımyıldızlarına da değinilmiştir. Bütün bunların yanında bu gök cisimleri ile ilgili göksel kehanetlerde de bulunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Reiner, Pingree 1975, 1981, 1998; Rochberg 2018).

Bu tablet, 21 yıllık göksel gözlemler sonucunda Venüs gezegeninin doğuşu ve batışı hakkında bilgiler vermektedir (Weir 1972: 1). Bu bağlamda takvime interkalasyon (fazladan gün) eklemek için matematiksel hesaplamalar yapılmış, Venüs gezegeninin diğer gök cisimleri ile etkileşimi bu süre içinde dikkatli şekilde incelenmiş ve kehanetler incelendiğince dönemine göre inanılmaz önemli astronomik bilgiler elde edilmiş, ayrıca Venüs gezegeninin gökyüzündeki hareketlerine göre kehanette bulunulmuştur (Reiner, Pingree 1975).

Yapılan kazılar neticesinde Venüs ile ilgili tam olarak sağlam tablet çıkmamıştır. Fakat *çalışmalarla* tabletlerden elde edilen bilgiler, bir bütün halinde yayımlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Henry Layard'ın 1850 yılında Asurbanipal'in kütüphanesinde yaptığı kazılar neticesinde çıkan tabletler arasında Venüs gezegeni ile ilgili bir tablet bulunur. Daha sonra bu tablet, Henry Rawlinson ve George Smith tarafından 1870 yılında "*Venus Gezegenninin Hareketleri ve Etkileri*" adı altında yayımlanır. Fakat bu çalışma hatalar içerdiği için A.H. Sayce tarafından 1874 yılında yeniden incelenerek "*The Astronomy and Astrology of the Babylonians, with Translations of the Tablets relating to these Subjects*" adı altında yeniden yayımlanır. Daha sonraki yıllarda F. F. Kugler (Jacobsen 1939: 196), keşfedilen Venüs tabletini inceleyerek Kral Ammisaduqa'nın hükümdarlık yıllarını tahmin etmeye çalışmış ve astronomik kayıtlara bakarak tarih belirleme konusunda önemli bir adım atmıştır. En nihayetinde Erica Reiner ve David Pingree, 1975 yılında "*Babylonian Planetary Omens Part One: Enuma Anu Enlil Tablet 63: The Venus Tablet of Ammisaduqa*" adı altında astronomik hesaplamalar ve kehanetler ile birlikte toplu halde yayımlanmıştır (Langdon vd. 1928: 29-30).

Kehanetler

Aşağıda Babil kralı Ammisaduqa'nın yazdırmış olduğu Venüs tabletinden Venüs gezegeninin gözlemlenmesi sonucu oluşmuş kayıtlar verilmiştir (Reiner, Pingree 1975: 29).

1. 11. Ayın 15. gününde Venüs batıda gözden kayboldu.
2. Gökyüzünde üç gün uzakta durdu ve 11. ayın 18. gününde Venüs,
3. Doğuda göründü: (buna göre?) Gökyüzü açılacak, Adad¹⁴ yağmurlarını,
4. Ea¹⁵ sellerini getirecek. Krallar, krallara uzlaşma mektupları/haberleri gönderecek.
5. 8. Ayın 11. gününde Venüs, doğuda kayboldu.

¹⁴ Sümerlerin İşkur, Akad ve Babillilerin de Adad dediği antik Mezopotamya yağmur ve fırtına tanrısıdır. Boğa ile özdeşleşmiştir. Ay tanrısı Nanna/Sin'in oğludur. Sümerlerin Karkar şehri ve Babillilerin Muru şehrinde tapınımı yaygındır. Tapınağının ismi E-u-gal-gal-la (Büyük Fırtınaların Evi)'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Leick 1991: 1; Nardo 2007: 147; Schwemer 2001: 136; Schwemer 2008: 131; Ürkmez 2019: 230).

¹⁵ Sümerlerin *En-Ki* (Toprağın Efendisi), Akadlıların ise Ea (Yaşam) dediği antik Mezopotamya bilgelik ve yeraltı sularının (Apsu) tanrısıdır. Tapınım yeri Eridu şehridir. An/Anu'nun oğludur. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Espak 2006: 33; Frayne, Stuckey 2021: 91; Holland 2009: 115; Lambert 2016: 111).

6. 2 ay gökyüzünde uzak durdu ve 10. ayın [...]’nci gününde

7. Venüs batıda görüldü: (buna göre?) Memleketin hasadı bollaşacak.

EAE’de Yer Alan ve BPO 2’de Çevirisi Yapılan Venüs Gezegeni İle İlgili Bazı Kehanetler Aşağıdaki Gibidir (Reiner, Pingree 1981: 45-47-49-51):

1. (IV 5a) Eğer Venüs doğduğunda/görüldüğünde kızıl yıldızın içine girer ve böyle görünürse, kralın oğlu babasının evine girecek ve [...]
Kehanetin devamı kırık ve okunmaz durumdadır. Bu yüzden varsayım yapmak gerekir. Buna göre; kızıl yıldız Mars gezegenine atfedilir. Çünkü Mars gezegeni kızıl renktedir. Kızıl veya kırmızı rengi insanlarda kan veya daha kötü şeylere işaret edebilir. Öte yandan Mars gezegeni, genel olarak kehanet serilerinde ihtilal, kıtlık, veba gibi olaylara işaret eden yıldızdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Mars¹⁶ gezegeni tanrı Nergal¹⁷ ile ilişkilidir. Kırık olan kısmı da ‘kralın oğlu, babasının evine girerek tahtını ele geçirecek’ şeklinde yorumlayabiliriz. (VI 5) ve (VI 5a) Numaralı kehanetler için de yukarıdaki yorum geçerli olabilir.
2. (IV 6a) Venüs batıda görünürse, erildir.
3. (IV 7a) Venüs doğuda görünür ise dişildir.
4. (VI 5) Venüs yükseldiğinde/doğduğunda kızıl yıldızın (Mars/Nergal) içine girerse, kralın oğlu tahtı ele geçirecek.
5. (VI 5a) Venüs’ün doğuşunda/yükselişinde aynı yıldız onun içine girer ve çıkmazsa, kralın oğlu babasının evine girecek ve babasının tahtını ele geçirecek.
6. (IX 8) Venüs kendi ayında Helyak (Güneş ile birlikte doğuş) olarak doğar. Eğer bu yıldız erken doğarsa o ülkenin kralı uzun ömürlü olacak. Eğer bu yıldız geç doğarsa, o ülkenin kralı yakında ölecek.

Geç doğması durumunda kralın endişelenmesine gerek yoktur. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bir *Nam-bûr-bi*¹⁸ ritüelinin yapılması kralı rahatlatacaktır. Yine erken doğması durumu da insanların bilinçaltında erken kalkan yol alır gibi bir varsayımın kralın ömrünün uzun olacağı gibi bir sonuç elde edilmiş olabilir. Belki de kâhinler bu tür kralı endişelendirebilecek kehanetleri kral üzerinde bir kontrol kurmak veya etki bırakmak için üretmişlerdir.

EAE’de VAT 10218 Adlı Tablette Geçen ve BPO 3’te Çevirisi Yapılan Venüs İle İlgili Kehanetler Şu Şekildedir (Reiner, Pingree 1998: 41):

1. [Eğer Venüs sabahları sabit durursa], tüm memleket halkı bol ekmek yiyecek, düşman krallar uzlaşacak/İnsanlar oradaki kadar güzel ekmek yiyecek. O, parlak

¹⁶ Mars/Nergal ilişkisi için bkz: (Koch 1995: 127).

¹⁷ Antik Mezopotamya yeraltı, kıtlık ve veba tanrısıdır. Nergal ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: (Corrente 2024).

¹⁸ Bu ritüel ile ilgili daha fazla bilgi için bkz: (Caplice 1974).

ışınlar taşır/parlar, Anu'nun yolunda yükselir/doğar [...], görünüşünde ve konumunda sabittir.

Rochberg, gezegenlerin sabit durması neticesinde ortaya çıkan sonuçları Jüpiter gezegeni ile açıklar. Ona göre en büyük gezegen ve Babil baş tanrısı Marduk ile özdeşleşen Jüpiter, sabit duruyor ise bu iyiye işarettir. Öte yandan Venüs gezegeninin *Inanna/İštar* ile özdeş tutulması ve hatta babası Anu'nun yolunda yani Oğlak Dönencesinde durması gibi durumlar göz önüne alındığında iyiye yorumlanmış olabilir. Bunların yanında Rochberg, protaz ve apodoz arasındaki deneysel bağlantıyı da göz önüne alarak geçmişte gezegenlerin sabit durmasından dolayı kâhinlerin böyle kehanetler ürettiğini varsaymıştır (Rochberg 2010a:19).

2. Eğer Venüs sabah saatlerinde doğarsa ve onun ışığı korkunçsa, [...] olacak, memlekette katliam olacak, [...], onun ışığı yeşil, [...], yükselişinde/doğuşunda parlak. Burada metin çok kırık olduğu için yorum yapmak zorlaşmaktadır. Fakat ışığın korkunç olmasından kasıt kırmızı olması ise, sonuç kısmında verilenler öncül ile bağlantılı olur. Çünkü parlak kırmızı rengi antik Mezopotamya kehanet serilerinde kötüye işarettir. Parlaktan kasıt çok beyaz olması ise, açlık ve depresyona işarettir (Thavapalan 2020: 112).
3. Eğer Venüs aniden yükselir/doğarsa, [kışın büyük bir soğuk olacak], yazın sıcak, [...] *çabuk* yükselir/doğar, çabuk batarsa, [...] O parlak [...] memlekette [...] azalacak. Venüs gezegeninin aniden doğması yani daha önceden ölçülen ideal olmayan zamanına göre gözlemlenmesi olumsuz olarak yorumlanmıştır.
4. Eğer Venüs yükseldiğinde/doğduğunda görünüşünde ateş gibi titrerse, sığırların zayıflığı, sığırların korkusu (olacak?). Ateşin kırmızı rengini vermesi normaldir. Ateş gibi titremesinden kasıt ise çok fazla kızıl ve kırmızı rengini çağrıştırıyor olabilir. Antik Mezopotamya astrolojisinde bir rengin çok parlak olması kötü yorumlanır. Dolayısıyla kehanetin sonuç kısmında olumsuz bir olay verilmiştir.
5. Eğer Venüs görüldüğünde Yoke/Arcturus/Çoban takımyıldızının veya Ferry/Sag.me.gar/Jüpiter'in arkasında durursa, memleketin/toprağın hasadı iyi olacak, [...] bir araya gelecek ve memleketin danışmanlarını şaşırtacak. Burada Jüpiter gezegenine bakmakta fayda vardır. Antik Mezopotamya astrolojisinde Jüpiter gezegeni; en büyük gezegen olması, üzerinde şimşekler ve fırtınalar olması hasebiyle Marduk ile özdeşleştirilir. Jüpiter/Marduk, kehanet serilerinde iyi huylu bir gezegendir. Onunla ilgili kehanetler genelde olumlu yorumlanır. Diğer tarafta verilen memleketin/ülkenin danışmanları şaşıracak bölümü ise, Jüpiter'in kralla özdeşleştirilmesi ve bu bağlamda siyaseten aldığı veya alacağı bir karar sonucunda kendi bürokratlarını şaşırtacağı mesajı veriliyor olabilir.
6. [Eğer Venüs]'ün üzerinde büyük bir yıldız dönerse, gökteki tanrılar iyilik yapacak veya memleket için kötü şeyler olacak, [...] Gökyüzünde durur.

Burada giriş kısmında açıkladığımız gibi bir olumlu ve bir olumsuz sonuç verilmiştir. Bu karmaşıklıktan çıkarılacak sonuç ise kâhinlerin kendi çıkarlarına veya otoritenin çıkarına uygun yorum yapmak için seçeneklerini genişletmeleridir.

7. [Eğer Venüs ... önüne doğru], yılın ortasında Adad toprağı (şimşek/yağmur ile?) dövecek, O öne doğru yükselecek.

Geleceğe yönelik bir meteorolojik bir tahmin olarak görülebilen bu kehanette belki de kehanette bulunulduğu anda bir kuraklık olduğu ve bu durumun ortadan kalkacağı mesajı veriliyor olabilir. Yani sosyal olarak bir oto kontrol mekanizması devreye sokularak aslında halka: Tanrıların sözlerinden de anlaşılacağı üzere 'her şey güzel olacak' denmeye çalışılmıştır.

8. Venüs görüldüğünde göğü ikiye bölerse, Adad memleketin hasadını yağmurla dövecek, memleket iyi talih görecektir, memlekette güzel bir barış olacak.

Venüs'ün göğü ikiye bölmesi imkânsız bir olaydır. Fakat bu kehanet türüne kanonik olarak bakmak ve geçmişte bu tür kehanetlerin yapılmasından dolayı gelenek olarak sürdürüldüğü sonucu çıkarılabilir.

9. Eğer Venüs doruk noktasına/meridyene doğru yükselirse, [...] yağmur duracak veya kendisine ait olmayan bir konuma yükselir ise yağmur gelecek.

Kanonik bir kehanet söylemi olduğu aşikârdır. Çünkü bir gezegenin kendine ait olmayan bir konumda görünmesi her ne kadar fizikçiler arasında tartışmaya yol açsa da imkânsızdır.

10. Eğer Venüs kırmızı görünür ise: insanlar için bolluk, memleket için başarı olacak. Akad kralı sevinç yaşayacak, doğu rüzgârı esecek.

Normalden fazla koyu veya çok parlak olan kırmızı kötüye işaret olarak görülür.

Normal kırmızı rengi ise sağlık ve zenginliğe işaret eder (Thavapalan 2020: 112).

11. Eğer Venüs siyah görünür ise, Enlil¹⁹ [memlekete] öfkeyle bakacak, memleketin işleri kötü olacak, güney rüzgârı esecek.

Antik Mezopotamya kehanet serilerinde siyah rengi; zenginliğin kaybı, kötü şans ve sağlıksızlığa işaret eder (Thavapalan 2020: 112). Bu bağlamda Venüs'ün siyah görünmesi durumunda büyük tanrılardan olan Enlil'in kötü şeyler yapacağı sonucuna varılır. Venüs'ün siyah görünmesinde sorun yoktur. Fakat burada önemli olan Enlil'in durumudur. Ona neden böyle kötü bir ün yapıştirıldığını anlamak için Gılgamış Destanı'na²⁰ bakmak gerekir. Çünkü Destanda insanlara tufanı getiren Enlil'dir.

¹⁹ Sümerlerde *Enlil*, Akadlılarda ise *Ellil* olarak geçen hava tanrısıdır. İsmi anlamı "*Havanın veya Rüzgârın Efendisi*" olarak çevrilebilir. An/Anu'nun oğludur. En yaygın tapınım yeri Nippur'dur. Buradaki tapınağının adı *E-Kur*'dur. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Leick 1991: 46; Jastrow 1898: 52; Kurt, Bulut 2019: 163; Wang 2011: 13).

²⁰ Destan hakkında daha fazla bilgi için bkz: (George 2000).

EAE'de Sm.1354 Adlı Tablet Olarak Geçen ve BPO 3'te Çevirisi Verilen Venüs İle İlgili Bazı Kehanetler Şöyledir (Reiner, Pingree 1998: 65):

1. Eğer Field/Merkür/*Udu.idim.gu.ud-gu.ud.şibtu* ve Eridu'nun Yıldızı/Mars/Salbatanu Venüs'e karşı durursa, mallar [...], [Sin²¹, kraldan bir kurban isteyecek, Sin için kurbanlar hazırlanacak] veya tanrıları için kurbanlar azalacak.
Yukarıda Mars gezegeninin Nergal ile ilişkisine ve ihtilal ile ilişkilendirildiğini belirtmiştik. Göksel kehanet serilerinde ihtilaller genelde prensler tarafından yapılır. Yine göksel kehanet serilerinde Merkür/ gezegeni, Marduk'un oğlu olan tanrı Nabu ile özdeşdir (Koch 1995: 127). Yani prensler ile ilgili genel kehanetler için Merkür kullanılır. Kırık olan bölümde belki de Merkür ile Mars gezegeninin yukarıda saydığımız özelliklerinden yola çıkılarak kral için ihtilal gibi kötü bir durum sonuca varılır. Böyle bir neticeyi düşünürsek nihayetinde kral Ay tanrısı Sin'e kurban vermesi de kendisi için biçilen kaderi tanrıdan değiştirmesini istemesi gibi algılanabilir.
2. Eğer Venüs [...] ise ülkede malt/arpa suyu kıtlığı olacak veya yağmurlar ve seller [...], ülkede bir yas yeri olacak.
Burada ülkede/memlekette yas olacak şekilde verilen sonuç kısmı göze çarpıyor. Antik Mezopotamya astrolojisinde yas tutmak kara veya siyah rengi veya tutulmalar ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda düşünür ise kehanetin ilk kısmının kırık olmasını belki de Venüs'ün siyahlar içinde görünmesi şeklinde düşünebiliriz.
3. Eğer Venüs, güneşin tacını giyerse ülkede/memlekette ağıt yakılacak veya ekinler [...].
Bu kehanette ve aşağıdakilerde de oluşu gibi Venüs'ün Güneş veya Ay'dan bir taç giymesi durumunda sonuçlar sıralanmıştır. Burada taçtan kastın Güneş'in veya Ay'ın ışıkları olması muhtemeldir. Bu kehanette ekinlerin durumuyla ilgili bir sonuç var fakat silinmiş olduğu için okunmaz durumdadır. İlk sonucun kötü olmasından yola çıkarsak ekinlerin de kötü bir sonuçla yüzleşeceği bir senaryo kaçınılmaz görünüyor.
4. Eğer Venüs güneşin tacını giyerse bir yıl boyunca borçlar silinecek veya memlekette ağıtlar yakılacak.
Bu kehanetten anlam çıkarmak zordur. Çünkü bir olumlu bir de olumsuz sonuç ihtimali verilmiştir. Fakat Rochberg'in de dediği gibi bu tür kehanetler, anlam çıkarmaktan ziyade geçmişten gelen bir gelenek ile böyle yazılmışlardır (Rochberg 2010b: 140). Aynı yorum benzer kehanetler için de yapılabilir.
5. Eğer Venüs, Ay'dan bir taç giyerse güçlü bir şehir ele geçirilecek.
Bu kehanette iki önemli tanrı ve tanrıçanın tezahür ettiği Ay ve Venüs'ten yola

21 Sümerlerin *Nanna Suen*, Akadlıların ise Sin dediği antik Mezopotamya Ay Tanrısıdır. Ur ve Harran şehirleri tapınım merkezidir. Tapınağının ismi *E-kis-nu-gal*'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Black, Green 2003: 153; Frayne, Stuckey 2021: 226; Leick 1991: 125).

çıkılmıştır. Bilindiği üzere Ay/Nanna Suen/Sin, İnanna/İştar-Venüs ile ilişkilidir. Antik Mezopotamya kehanet serilerinde Ay'a büyük önem verilmiştir. Burada işlediğimiz üzere İnanna/İştar-Venüs'e verilen önem de ortadadır. Bu iki önemli tanrı ve tanrıçanın bir arada zikredildiği bir kehanet elbette olumlu olacaktır. İnanna/İştar-Venüs'ün de savaşçı özellikleri ön plana çıkartılarak yukarıda da belirttiğimiz gibi siyasi bir sefere hazırlık için kâhinler bir kehanette bulunmuş olabilirler.

EAE'de BM 75228 Adlı Tablet Olarak Geçen ve BPO 3'te Çevirisi Verilen Venüs İle İlgili Bazı Kehanetler Şu Şekildedir (Reiner, Pingree 1998: 69):

1. Eğer Venüs *Sul.pa.e*/Jüpiter'e yaklaşır ve onu takip ederse veya ona yaklaşır ve yanında durursa sel toprakları silip süpürür veya büyük sular gelir, Venüs ve Jüpiter kışın [...].
2. Eğer Venüs yıldızların içine girerse gelecek yıl Elam veya şehir yok edilecek, Venüs [...].

Antik Mezopotamya'da yaşayan uygarlıkların düşmanı durumundaki Elam üzerine bir sefer hazırlığı için yazılmış bir kehanet gibi duruyor.

3. Eğer Venüs yıldızların içinde bir gün durur ve onları geçerse ülkenin danışmanları değişecek, Venüs ve Mars 10. [...].

Bu tür kehanetler, kâhinlerin değişmesi gereken siyasetçilerin durumunu veya kralın istemediği siyasî figürleri değiştirme arzusunu yansıtmak amacıyla kaleme alınmış olabilir. Bu bağlamda Rochberg: "*Otoritenin kehanet yazarlığından kaynaklanabileceğini ancak kehanet yazıcılarının varsayılmadığı*" (Rochberg 2010b: 215) bir varsayım ortaya atar. Kral, kehanet yoluyla siyasi otoritesini güçlendirebilir; çünkü bu kehanetler tanrıların sözü olarak kabul edilir ve bu nedenle karşı çıkılmaz, sorgulanamaz ilahi işaretler olarak işler yoluna konulabilirdi. Fakat burada Rochberg'in dediği gibi kralların bunu kullanırken kâhinleri yok saydığı gerçeği de yadsınamaz.

4. Eğer Venüs ve Büyük Yıldız/Great Star/*Mul.Gal*/Jüpiter buluşursa kral ölecek, henedan değişecek, [...] ayında Jüpiter ve Venüs [...].
Geleneksel kehanet yazıcılığı sonucu türetilen bu kehanet ise kralın bir *Nam-bûr-bi* ritüeli ile ortadan kalkacak sonuçları içermektedir.

5. Eğer Venüs'ün sağ boynuzundan bir yıldız yaklaşırsa memlekette bolluk olacak, [...] Jüpiter kışın Doğu'da sağında [...].

Bu kehanette ise giriş kısmında açıkladığımız gibi tahta yeni çıkmış bir kralın hüküm döneminin bolluk içinde geçeceğine işaret eden bir söylem söz konusudur. Peki, gerçekten de iyi mi olacak? Bu sadece bir oto kontrol sistemidir ve insanların içini rahatlatmak için yazıldığı aşikârdır.

6. Eğer Venüs bir yıldız almış ve o yıldız küçükse kral kendisinin olmayan bir ülkeyi fethedecek, oğlu tahtı ele geçirecek, Mars çok soluk ve [...] soluksa, [...].

Askeri bir sefer için ve insanları buna odaklamak için yazılmış gibi görünen bu

kehanette Mars gezegeninin soluk olduğu belirtiliyor. Ancak devamındaki metin kırık olduğundan ayrıntılar bilinmemektedir. Çıkarımsal olarak bakıldığında, Mars/Nergal'in soluk olması veya ışığın az olması, onun kötü özelliklerinin etkisiz olduğu ve olumlu bir yorum yapılabileceği şeklinde anlaşılabilir. Bu bağlamda, psikolojik olarak seferin daha güvenle planlanabileceği sonucuna varılabilir.

7. Eğer Venüs sağ tarafına bir yıldız almışsa ve Venüs çok büyük, yıldız çok küçükse Elam'ın kralı güçlü ve kuvvetli olacak ve dört bölgenin halkını yönetecek, eşiti olan krallardan harağ alacak, Doğu'da kışın Venüs çok parlak ve Mars soluk ise [...].

Antik Mezopotamya siyasi tarihine bakıldığında Elam²² ülkesinin genel olarak diğer devletler ile arasının iyi olmadığı görülecektir. Burada yine bir otokontrol sistemi olarak kullanılan kehanette belki de Elam üzerine sefere çıkılmaması gereken bir zamanı işaret ediyor veya Elam ile iyi geçinilmesi gereken bir zamana işaret ediyor.

8. Eğer Venüs sağ tarafına bir yıldız almışsa ve Venüs büyük, yıldız küçükse Akad'ın kralının rakibi olmaz, Mars soluksa [...].

Bu kehanetteki söylem türü, belki de siyasi olarak kullanılan en iyi kehanet söylemlerinden bir tanesidir. Fakat giriş kısmında da belirtildiği gibi kehanet serileri aynı sonucu içeren çok karmaşık bir yapıya sahip olduğu için hemen bir üstteki kehanetin protaz kısmı da bu kehanetteki ile neredeyse aynıdır.

Sonuç

Bu makalede antik Mezopotamya astronomisi ve astrolojisinde önemli bir yere sahip olan Venüs gezegeni, onunla ilişkili olan Tanrıça İnanna/İştar ve göksel kehanetler üzerinde durulmuştur. Kehanetler bir bir incelenerek aslında ne demek istendiği ortaya çıkarılmaya çalışılmış, kehanetlerin bilimsel açıdan ele alınıp alınamayacağı saptanmıştır. Bu bağlamda göksel kehanetler, astronomik gözlemler için temel oluşturması ve antik Mezopotamya hakkında farklı bilgiler sunmasından dolayı ampirik bir bilim sayılır. Eski Babil döneminden başlayan göksel kehanette bulunma geleneği, Enüma Anu Enlil gibi geniş bir kehanet serisi ortaya çıkarmış ve neredeyse günümüze bile etki eden göksel gözlemlere zemin hazırlamıştır.

Antik Mezopotamya insanı için çok önemli bir konumda olan Tanrıça İnanna/İştar, birçok efsaneye, inanca, astronomiye ve astrolojiye konu olmuştur. Birçok yerde tapınımı mevcut olan tanrıça, çevre memleketleri de etkileyerek bir bakıma Ana Tanrıça için bir model oluşturmuştur. Ona atfedilen doğurganlık, bereket, bolluk, güzellik ve savaş tanrıçası olmak gibi özellikleri diğer inançlarda tek tek bir tanrıçaya atfedilmiştir. Fakat antik Mezopotamya insanı, bütün bu özellikleri kendi ilaheleri olan İnanna/İştar yükleyecek kadar onu önemsemiştir. Bununla birlikte tanrıların babası olan An/Anu'nun kızı

²² Elam ülkesi ile ilgili göksel kehanetler için bkz: (Cifuentes 2024).

olarak göksel mertebede kendisine çok önemli yer bulmuş, çoğu gök olayında kendisine atıflarda bulunulmuştur. Buna en bariz örnek Babil kralı Ammisaduqa'nın yazdırmış olduğu Venüs tabletidir. Kendisi, güzelliği ile Venüs gezegeninin parlaklığı ve ihtişamına layık görülmüştür.

Geleceğin karmaşık ve bilinmez yapısından kehanette bulunarak içlerini rahatlatmaya çalışan antik Mezopotamya insanları ve hatta kralları, kâhinlere büyük önem vermişler ve krallar daima önemli kararlar verirken yanlarında kâhinler bulundurmışlardır. Özellikle savaş zamanı ve kötü olarak görülen ay ve güneş tutulmalarında kâhinlerin olumlu kehanetlerde bulunması gerekirdi. Kralın ölümüne işaret eden bir kehaneti de Nam-bûr-bi adlı bir ritüel ile savuşturmak kahinlerin göreviydi.

Antik Mezopotamya kâhinleri gök cisimlerinin hareketlerini tanrılardan bir mesaj ve gök cisimlerini de tanrıların bir tezahürü olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı gök cisimlerinin hareketleri onlar için çok önemli olmuştur. Kehanetlerde görülen bir gezgenin diğerine yaklaşması gibi çıkarımların gerçek olmadığı kesindir. Fakat burada göksel kehanetlerin kanonik yapısı dikkate alınır ve buna göre geçmişte böyle denildiği ve yazıldığı için yine böyle devam etmiştir.

Antik Mezopotamya kâhinlerinin kehanette bulunurken; ikili karşıtlık, çivi yazısının karmaşık yapısı ve bazı mantık yürütmeler ile bir sonuca ulaştıkları görülmüştür. Kehanette bulunmalarının ana amacı kısmen gelecekte haberdar olma istekleri olsa da burada ana isteklendirme, kehaneti bir oto kontrol aracı olarak kullanıldığı görülmüştür. Genel olarak kehaneti yaşamlarının her alanında kullandıklarını görülmüştür.

Göksel kehanetlerin propaganda aracı olarak kullanıldığı ve bu bağlamda kâhinlerin iyi huylu gezegenleri dost ülkeler ve kötü huylu gezegenleri de düşman ülkeler ile ilişkilendirdikleri görülmüştür. Yeni Asur Kralı Esarhaddon'un da hükümdarlığının ilk yıllarında İnanna/İstar'ın doğurganlık ve bereket özelliklerini göz önüne alarak Venüs gezegeni hakkında olumlu sonuçlar vermişler ve aslında yeni kralın hükümdarlığının refah ve bolluk içinde geçeceği vurgulanmıştır.

Kehanetlerde rast gelinen kötü sonuçların; ritüeller, bazı gün eklemeleri, sağ sol yönlendirmeler ile sonuçlarının değiştirildiği görülmüştür. Ekonomi ile ilgili verilen kehanetlerin genel olarak piyasadaki malların fiyatları üzerinde manipülasyon yapmak için kullanıldığı görülmüştür. Hava tahminleri için kullanılan kehanetlerin de insanın gelecekteki ruh halini merak ettiklerinden dolayı yapıldığı anlaşılmıştır. Siyasi ve askeri kehanetlerin de sefere çıkmak veya çıkmamak konusunda insanları motive edici etkisi görülmüştür. Burada kehanetin tanrıları tarafından gönderilen kutsal bir işaret olması ve insanların buna çok itibar ettikleri unutulmamalıdır. Kâhinlerin kehanette bulunmaları ve Enūma Anu Enlil gibi kehanet serilerine bunları kaydetmeleri astronomik açıdan gelişmelere yol açmış ve antik Mezopotamya kültürü, sosyal ve ekonomik hayatı ve siyasi olarak bilgilere ulaşmamızı sağlamıştır.

Kaynakça

Aydın Çakmak, T., Yıldırım, A. 2021

Geçmişten Günümüze Kehanet. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 25: 254-270.

Baigent, M. 2015

Astrology in Ancient Mesopotamia: The Science of Omens and the Knowledge of Heavens. Simon and Schuster, New York.

Black, J., Green, A. 2003

Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrular İşritler Semboller, (Çev. Necdet Hasgöl). Aram Yayıncılık, İstanbul.

Bottero, J. 1974

Symptomes, Signes, Écritures en Mésopotamie Ancienne. *Divination Et Rationalité* J. P. Vernant (ed.), Editions du Seuil, Paris: 70-197.

Brown, D. 2000

Mesopotamia Planetary Astronomy Astrology. STYX Publications, Groningen.

Brown, D. 2006

Astral Divination in the Context of Mesopotamian Divination, Medicine, Religion, Magic, Society and Scholarship. *East Asian Science Technology and Medicine* 25: 69-126.

Budge, E.A. 1880

The History of Esarhaddon. Trübner & CO., Ludgate Hill, London.

Caplice, R. 1974

The Akkadian Namburbi Texts: An Introduction. *Sources from the Ancient Near East* 1/1: 7-24.

Cifuentes, E. Q. 2024

Mesopotamian Astrology about Elam: An Introductory Overview. *Hunara* 2/1: 59-71.

Cooley, J.L. 2013

Poetic Astronomy in the Ancient Near East: The Reflexes of Celestial Science in Ancient Mesopotamia, Ugaritic and Israelite Narrative. Eisenbrauns, Winona Lake/İndiana.

-2014

Propaganda, Prognostication and Planets. *Divination, Politics and Ancient Near Eastern Empires*, A. Lenzi, J. Stökl (ed.), Society of Biblical Literature, Atlanta: 7-32.

Corrente, P. 2024

Gods and Power in Mesopotamia: Nergal. *Revue Des Sciences Religieuses* 9/64: 339-357.

Dilek, Y. 2019

Eskiçağ Mezopotamya Dini Ritüelleri ve Kullanılan Objeler. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Konya.

Duman, H. 2024

MUL.APİN: İşeriği, Amacı ve Kehanetler. *Oannes*, 6/1: 47-63.

Espak, P. 2006

Ancient Near Eastern Gods Enki and Ea: Diachronical Analysis of Texts and Images From the Earliest Sources to the Neo-Sumerian Period. Tartu University, Ancient Near Eastern Studies, Faculty of Theology, Unpublished Master Thesis, Tartu.

Frayne, D.R., Stuckey, J.H. 2021

A Handbook of Gods and Goddesses of the Ancient Near East: Three Thousand Deities of Anatolia, Syria, Israel, Sumer, Babylonia and Elam. Eisenbrauns, Pennsylvania.

George, A.R. 2000

The Epic of Gilgamesh: The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian. Penguin Book, London.

Guinan, A.K. 1996

Left/Right Symbolism in Mesopotamian Divination. *State Archives of Assyria Bulletin*, X/1: 5-10.

-1990

The Human Behavioral Omens: On the Threshold of Psychological Inquiry. *Canadian Society for Mesopotamian Studies*, 19: 9-14.

Gül, S., Korkmaz, M. 2024

İnanna'dan Venüs'e Bir Mezopotamya Tanrıçasının Değişimi. *Current Perspectives in social Sciences*, 28/2: 219-232.

Leick, G. 1991

A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology. Routledge Press, New York.

Heidel, A. 1951

The Babylonian Genesis: The Story of Creation. The University of Chicago Press, Chicago.

Holland, G.S. 2009

Gods in the Desert: Religions of the Ancient Near East. Rowman & Littlefield Publishers, New York.

Hunger, H. 2004

Stars, Cities, And Predictions. *Studies in the History of the Exact Sciences in Honour of David Pingree*, C. Burnett, J.P. Hogendijk, K. Plofker, M. Yano (Eds.), Brill, Leiden-Boston: 16-32.

Hunger, H., Pingree, D. 1989

MUL.APIN: An Astronomical Compendium in Cuneiform. Verlag Ferdinand Berger and Söhne, Horn.

-1999

Astral Science in Mesopotamia. Brill, Leiden.

Iskakbekovna, S.G., Rezhepovich, B.S. 2023

Binary Oppositions as a Method of Conceptualization: A Case of Codex Cumanicus. *International Journal of Society, Culture and Language*, 11/3: 159-170.

Jacobsen, T. 1939

The Sumerian King List. The University of Chicago Press, Chicago

-2017

Karanlığın Hazineleri: Mezopotamya Dininin Tarihi, (Çev. Sibel Erduman). Paris Yayınları, İstanbul.

Jastrow, M. 1898

The Religion of Babylonia and Assyria. Ginn & Company, Boston.

Jong, T.D., Foertmeyer, V. 2010

A New Look at the Venus Observations of Ammisaduqa: Traces of the Santorini Eruption in the Atmosphere of Babylon? *Ex Oriente Lux*, 42: 141-158.

Koch, U.W. 1995

Mesopotamian Astrology: An Introduction to Babylonian and Assyrian Celestial Divination. The Carsten Niebuhr Institute of Near Eastern Studies Museum Tusulanum Press, Copenhagen.

Koch, U.S. 2011

Sheep and Sky: Systems of Divinatory Interpretation. *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*, K. Radner, E. Robson (Eds.), Oxford University Press, Oxford: 447–469.

Kolmogorov, A.N. 1956

Foundations Theory of Probability, (Çev. N. Morrison). Chelsea Publishing Company, New York.

Kurt, M., Bulut, E. 2019

Enlil Kültünün Mezopotamya Toplumlarının Siyasal ve Sosyokültürel Yapısına Etkisi. *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, L. G. Gökçek, E. Yıldırım, O. Pekşen (Eds.), Değişim Yayınları, İstanbul: 161–192.

Lambert, W.G. 2016

Ancient Mesopotamian Religion and Mythology: Selected Essays. Mohr Siebeck, Tübingen.

Langdon, S., Langdon, F., Knight, J. 1928

The Venus Tablets of Ammizaduqa: A Solution of Babylonian Chronology by means of the Venus Observation of the First Dynasty. Oxford University Press, London.

Leisten, B.P. 2014

The King at the Crossroads between Divination and Cosmology. *Divination, Politics and Ancient Near Eastern Empires*, A. Lenzi, J. Stökl (Eds.), Society of Biblical Literature, Atlanta: 33–48.

Manetti, G. 1993

Theories of the Sign in Classical Antiquity, (Çev. Christine Richardson). Indiana University Press, Indianapolis.

Maul, S.M. 1999

How the Babylonians Protected Themselves against Calamities Announced by Omens. *Mesopotamian Magic Textual, Historical, and Interpretative Perspectives*, T. Abusch, K. van der Toorn (Eds.), STYX Publications, Groningen: 123–130.

Moesgaard, K.P. 1985

Synodic Period Relations in Babylonian and Hellenistic Astronomy. *Vistas in Astronomy*, 28/1: 119–121.

Nardo, D. 2007

Ancient Mesopotamia. Greenhaven Press, New York.

Oppenheim, A.L. 1974

A Babylonian Diviner's Manual. *Journal of Near Eastern Studies*, 33/2: 197–220.

Ossendrijver, M. 2019

Babylonian Market Predictions. *Keeping Watch in Babylon: The Astronomical Diaries in Context*, J. Haubold, J. Steele, K. Stevens (Eds.), Brill, Leiden: 53–78.

Pinches, T.G. 1906

The Religion of Babylonia and Assyria. Archibald Constable Company Press, London.

Pingree, D. 1997

From Astral Omens to Astrology From Babylon to Bikaner. Istituto Italiano Per L'afrika E L'oriente, Roma.

Ragavan, D. 2013

Entering Other Worlds: Gates, Rituals, and Cosmic Journeys in Sumerian Sources. *Heaven on Earth: Temples, Ritual, Cosmic Symbolism in Ancient World*, D. Ragavan (Ed.), The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago: 201–221.

Reiner, E. 2006

If Mars Comes Close to Pegasus. *If a Man Builds a Joyful House: Assyriological Studies in Honor of Erle Verdun Leichty*, A.K. Guinan, M. D. Ellis, A. J. Ferrara, S.M. Freedman, M.T. Rutz, L. Sassmannshausen, S. Tinney, M.W (Eds.), Brill, Leiden.

Reiner, E., Pingree, D. 1975

Babylonian Planetary Omens Part One: Enuma Anu Enlil Tablet 63: The Venus Tablet of Ammišaduqa. Undena Publications, Malibu.

-1981

Babylonian Planetary Omens Part Two. Undena Publications, Malibu.

-1998

Babylonian Planetary Omens Part Three. STYX Publications, Groningen.

Ri, Y.S. 2017

Modus Ponens and Modus Tollens: Their Validity/Invalidity. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 50/63: 253–267.

Rochberg, F. 2004

The Heavenly Writings: Divination, Horoscopy and Astronomy in Mesopotamian Culture. Cambridge University Press, Cambridge.

-2006

Old Babylonian Celestial Divination. *If a Man Builds a Joyful House: Assyriological Studies in Honor of Erle Verdun Leichty*, A. K. Guinan, M. D. Ellis, A. J. Ferrara, S. M. Freedman, M. T. Rutz, L. Sassmannshausen, S. Tinney, M. W. (Eds.), Brill, Leiden: 337–348.

-2009

The Stars and Their Likenesses: Perspectives on the Relation Between Celestial Bodies and Gods in Ancient Mesopotamia. *What is a God? Anthropomorphic and Non-Anthropomorphic Aspects of Deity in Ancient Mesopotamia*, B. N. Porter (Ed.), Casco Bay Assyriological Institute, Winona Lake-Indiana.

-2010a

If P, then Q: Form and Reasoning in Babylonian Divination. *Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World*, A. Annus (Ed.), The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago-Illinois: 19–27.

-2010b

In the Path of the Moon: Babylonian Celestial Divination and Its Legacy. Brill: Leiden.

-2011

The Heavens and the Gods in Ancient Mesopotamia: The View from a Polytheistic Cosmology. *Reconsidering the Concept of Revolutionary Monotheism*, B.-P. Leisten (Ed.), Eisenbrauns, Winona Lake: 117–136.

-2018

The Catalogues of Enūma Anu Enlil. *Assyrian and Babylonian Scholarly Text Catalogues*, U. Steinert (Ed.), De Gruyter, Berlin: 121–136.

Schumann, A. 2021

Logical Reasoning for Forecasting in Mesopotamia. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*, 66/79: 721–746.

Schwemer, D. 2001

Die Wettergottgestalten Mesopotamiens und Nordsyriens im Zeitalter der Keilschriftkulturen: Materialien und Studien nach den schriftlichen Quellen. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

-2008

The Storm Gods of the Ancient Near East: Summary, Synthesis, Recent Studies Part I. *Journal of Ancient Near Eastern Religions*, 7/2: 121-168.

Slotsky, A.L. 1997

The Bourse of Babylon: Market Quotations in the Astronomical Diaries of Babylonia. CDL Press, Bethesda.

Suter, C.E. 2000

Gudea's Temple Building: The Representation of an Early Mesopotamian Ruler in Text and Image. STYX Publications, Groningen.

Thavapalan, S. 2020

The Meaning of Color in Ancient Mesopotamia. Brill, Leiden.

Ürkmez, Ö. 2019

Adad'tan Jüpiter'e Fırtına Tanrısı'nın Kuzey Mezopotamya'daki Dönüşümü. *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, L. G. Gökçek, E. Yıldırım, O. Pekşen (Eds.), Değişim Yayınları, İstanbul: 229–252.

Veldhuis, N. 1999

Reading the Signs. *All Those Nations: Cultural Encounters within and with the Near East*, H. J. W. Drijvers, H. L. J. Vanstiphout, W. J. V. Bekkum, G. J. H. Gelder, G. J. Reinink (Eds.), STYX Publications, Groningen: 161–174.

Watanabe, C.E. 2002

Animal Symbolism in Mesopotamia a Context Approach. Institut für Orientalistik der Universität Wien, Spitalgasse-Wien.

Weir, J.D. 1972

The Venus Tablets of Ammizaduga. Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden.

Westenholz, J.G. 2007

Inanna and Ishtar in the Babylonian World. *The Babylonian World*, G. Leick (Ed.), Routledge Press, New York-London: 332–347.

Westenholz, U.K. 1999

The Astrological Commentary Šumma Sîn ina tāmartīšu Tablet 1. *Res Orientales*, 12: 149–165.

Wang, X. 2011

The Metamorphosis of Enlil in Early Mesopotamia. Ugarit Verlag, Münster.

Yıldırım, N. 2019

Eskiçağ'da Aşkın ve Savaşın Mezopotamya'lı Sahibesi Tanrıça İnanna/İştar. *Mezopotamya'nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı*, L. G. Gökçek, E. Yıldırım, O. Pekşen (Eds.), Değişim Yayınları, İstanbul: 193–210.

